

Nederlandse wapenexport

beleid en vergunningen 2017

By courtesy of the Royal Netherlands Army

Minimal footprint - Packed with services

Sotas systems are based on a high performance open architecture that is modular, scalable and future-proof

Afbeelding: advertentie voor het SOTAS communicatiesysteem van Thales dat onder meer aan Saoedi-Arabië wordt geleverd

**Stop
Wapenhandel**

September 2018

Samenvatting

Vorig jaar was Nederland de zevende grootste wapenexporteur ter wereld en werd voor ruim 800 miljoen euro aan wapenexportvergunningen afgegeven. Het Nederlands wapenexportbeleid is over het algemeen transparant en gericht op Europese harmonisatie. Maar Europa wordt ook als schaamlap gebruikt: als er geen Europese consensus is wordt het beleid niet aangescherpt.

De afgelopen jaren is het Nederlands wapenexportbeleid voor een aantal bestemmingslanden streng toegepast. Het aantal afwijzingen van vergunningaanvragen in 2017 bedroeg 15. Toch bleven wapens uitgevoerd worden naar mensenrechtenschenders, als gevolg van de beleidsruimte binnen de Europese gedragscode die dergelijke export moet voorkomen. In 2017 stonden bijvoorbeeld Algerije, Colombia, Egypte, Indonesië, Maleisië, Pakistan, Thailand, Turkije en Turkmenistan op de klantenlijst voor Nederlandse wapens. De Europese gedragscode biedt ook handvat om juist helemaal geen wapens te leveren aan regimes die de mensenrechten schenden. Zeker niet als hun krijgsmacht daarbij betrokken is.

De Nederlandse rol bij de doorvoer van wapens is aanzienlijk, met name via Schiphol en de Rotterdamse haven. Het ging in 2017 onder meer om ruim 112 miljoen stuks munitie/patronen naar controversiële bestemmingen als China, Saoedi-Arabië, Thailand en Jordanië. Het toestaan van grootschalige doorvoer van munitie uit Tsjechië naar El Salvador en Togo, nota bene midden in een periode van interne onrust en veel politiegeweld, is onbegrijpelijk.

Jordanië is als klant omstreden vanwege de betrokkenheid bij de oorlog in Jemen en vanwege hoge schulden, mede ontstaan door hoge militaire uitgaven in het verleden. Desondanks werden aan het land door de luchtmacht afgestoten F16's geleverd. Ook Turkije was in 2017 een belangrijke klant. Turkije bouwt met gebruik van westerse kennis en onderdelen gestaag een eigen wapenindustrie op.

Er zijn goederen die ondanks hun (beoogde) militaire gebruik buiten de wapenexportcriteria vallen, waardoor bedrijven geen uitvoervergunning nodig hebben. Daar waar overheidsregels ontbreken zouden bedrijven hun maatschappelijke verantwoordelijkheid moeten nemen.

Bijna de helft van de ongeveer 1.300 militaire exportvergunningen van 2017 heeft betrekking op componenten. Rapportage hiervan zou op zijn minst inzicht moeten geven voor welke specifieke wapensystemen de componenten worden verkocht.

Een door Nederland gesteund voorstel voor Europese exportcontrole op cybersurveillanceapparatuur en -technologie te verbeteren dreigt op de lange baan te worden geschoven. Intussen leverde Nederland informatiebeveiliging aan onder meer de overheid van Kenia en Bangladesh, landen die nogal ruw omspringen met de rechten van hun burgers.

Vanuit de Europese Unie wordt de wapenexportcontrole versoepeld en de wapenindustrie gestimuleerd, om concurrerend te zijn op de wereldwapenmarkt. Voorkomen moet worden dat toetsingsplicht vanuit het EU Gemeenschappelijk Standpunt wapenexport om economische redenen wordt uitgehouden.

**Belangrijkste 30 bestemmingen Nederlandse wapenexport
(2008-2017, in miljoen euro's)**

Land	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Totaal
Verenigde Staten	56,34	178,28	318,18	146,84	78,17	109,88	381,91	149,73	213,67	126,15	1759,15
Duitsland	157,05	148,99	71,55	56,91	375,25	48,23	288,84	65,13	44,20	126,62	1382,77
Diverse NAVO-landen en EU+	131,93	59,23	125,27	53,78	209,29	163,97	210,65	200,49	89,42	122,02	1366,05
Indonesië	316,42	0,23	3,12	46,08	12,83	350,37	25,29	0,96	220,52	2,83	978,65
Marokko	-	555,00	0,60	-	10,00	-	44,50	-	10,00	2,32	622,42
Turkije	20,91	66,42	9,02	7,80	4,44	9,83	248,12	5,65	16,30	13,56	402,05
Portugal	319,41	7,98	1,57	0,02	0,53	0,03	0,27	-	0,25	2,49	332,55
Mexico	-	-	0,18	-	0,60	-	-	-	330,02	0,02	330,82
Canada	93,57	84,97	4,48	15,72	12,08	13,89	14,30	1,73	34,62	12,69	288,05
Italië	3,02	9,77	1,73	14,86	4,23	1,51	234,67	2,68	0,23	4,90	277,60
Verenigd Koninkrijk	33,12	36,08	18,66	78,01	25,31	3,31	25,71	3,71	15,02	32,98	271,91
Japan	11,05	10,78	16,41	1,70	1,67	0,48	0,70	31,22	139,99	10,57	224,57
Taiwan	8,66	19,32	27,04	31,73	7,16	30,42	19,65	36,85	23,21	8,94	212,98
Zuid-Korea	0,99	9,29	6,01	9,26	12,09	6,22	43,80	8,77	38,74	48,44	183,61
Maleisië	3,97	2,20	53,34	0,10	6,18	0,57	44,70	18,36	11,31	34,01	174,74
Jordanië	2,76	29,10	29,73	-	0,04	1,89	14,47	9,61	9,23	76,46	173,29
Frankrijk	10,84	44,05	12,54	41,30	7,23	7,74	22,99	10,77	7,19	5,61	170,26
Finland	0,65	8,27	0,72	8,34	-	0,20	46,40	37,58	41,69	6,84	150,69
VAE	0,28	9,07	2,26	0,17	3,50	1,37	51,26	72,01	3,48	2,58	145,98
Trinidad & Tobago	-	-	-	-	-	-	140,39	-	-	-	140,39
Colombia	-	1,03	89,79	0,01	-	5,44	37,28	-	5,10	1,15	139,80
Chili	2,04	1,77	104,51	2,48	0,77	2,21	0,88	0,54	11,08	0,03	126,31
Singapore	1,13	0,35	0,89	29,61	2,19	53,79	8,14	8,70	2,42	0,93	108,15
Oman	3,50	0,62	0,22	0,17	1,47	70,38	7,49	9,49	10,36	2,15	105,85
Estland	2,45	-	2,76	1,56	-	5,48	16,80	38,72	2,46	34,96	105,19
Thailand	0,67	18,61	19,02	0,75	11,65	0,90	1,43	8,83	34,74	4,45	101,05
Noorwegen	2,13	2,93	2,48	39,48	8,53	0,80	11,85	9,51	16,34	1,86	95,91
Pakistan	4,21	8,67	1,42	0,09	1,15	0,32	2,49	0,87	0,63	69,66	89,51
Peru	-	0,79	25,11	-	-	-	52,00	11,43	-	-	89,33
Zweden	20,51	12,12	2,70	12,98	7,80	1,66	2,42	1,57	1,43	16,61	79,80
Totaal	1258	1410	1047	715	941	964	2065	873	1416	805	11493

Het Nederlands wapenexportbeleid

Het Nederlandse wapenexportbeleid is ingepast in het EU Gemeenschappelijk Standpunt inzake Export van Militaire Technologie en Goederen (EUGS). Kern van dit beleid is een exportvergunningplicht waarbij product en bestemmingsland worden getoetst aan acht criteria betreffende vrede, ontwikkeling en mensenrechten. In 2017 werd zo door Nederland voor €804,62 miljoen aan wapenexportvergunningen afgegeven. Twintig jaar nadat de Europese Unie dit gezamenlijk beleid overeen kwam, en tien jaar nadat dit beleid juridisch bindend werd verklaard (d.w.z. dat alle EU lidstaten hun wetgeving er aan moeten conformeren) wordt het EUGS geëvalueerd door COARM (de raads werkgroep Conventionele Wapenexport). Over het algemeen is de Nederlandse inzet binnen COARM vooral gericht op transparantie en harmonisatie. Voor verdere aanscherping van het EUGS is binnen de huidige EU weinig ruimte; de tendens is eerder een verzwakking van het controlebeleid. Wapenexport is voor Europese landen een instrument om hun eigen wapenindustrie te steunen. Bovendien zijn sommige mensenrechtenschenders militaire bondgenoten en daarvoor is men bereid een oogje toe te knijpen. Vredes- en mensenrechtengroepen hebben keer op keer vastgesteld dat nog steeds Europese wapens worden verkocht aan landen in oorlog, aan mensenrechtenschenders en landen die er eigenlijk te arm voor zijn.¹

Opeenvolgende Nederlandse regeringen gebruiken het EU-beleid om zich achter te verschuilen. Voorstellen voor het instellen van een wapenembargo – bijvoorbeeld tegen een land dat mensenrechten schendt – worden bijna standaard verworpen met het argument dat niet alle andere EU-landen mee zullen doen. Bovendien lijkt door het EUGS alsof alle export die niet expliciet verboden is acceptabel is, en voelen bedrijven zich gevrijwaard van eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid. Vergeten wordt dat het EUGS niet meer is dan een basale standaard; landen en bedrijven blijven in hoge mate zelf verantwoordelijk voor de normen die ze hanteren voor het exporteren van wapens. Wapenexportbeleid is, ondanks een Europees gemeenschappelijk standpunt, een nationale bevoegdheid die aansluit bij nationaal buitenlands- en veiligheidsbeleid.

Op dit moment lopen in verschillende Europese landen rechtszaken over exporten die naar mening van vredes- en mensenrechtengroepen door de bodem zakken. Het is afwachten of de tekst van het EUGS juridisch sterk genoeg is voor zulke rechtszaken. Het EUGS laat veel beleidsruimte waardoor interpretaties per land en per regeerperiode verschillen.

Regelmatig wordt voorgesteld om de controle op wapenexport over te hevelen van het nationale naar het Europese niveau.² Dit voorstel kent verschillende varianten, maar komt vaak neer op een onafhankelijk orgaan onder het EEAS (Europese Dienst voor Extern Optreden) dat vetorecht dan wel beslisrecht over exportvergunningen krijgt. Dit zal de Europese harmonisatie van het EUGS ongetwijfeld bevorderen, maar harmonisatie leidt niet automatisch tot verbetering. Om Europese overeenstemming te bereiken is de kans groot dat de laagste drempel als norm wordt gesteld. Bovendien kan een Europese exporttoets alleen functioneren in de context van Europees buitenlands- en veiligheidsbeleid. Zolang dat nauwelijks is ontwikkeld is er niets waaraan Europese instanties het exportbeleid zouden kunnen toetsen.

¹ Lessons from MENA. Vranx, A. Saferworld 2011

² Zie o.a. de initiatiefnota “Wapens en Principes, Ambities voor een geloofwaardig en geharmoniseerd wapenexportbeleid in Europa” Servaes, M. and Sjoerdsma, S. Dutch parliament 2014

Grootste vergunningen in 2017	
F-16 gevechtsvliegtuigen Jordanië	76,46 miljoen
Leopard II tanks Duitsland	72,6 miljoen
Delen voor patrouillevaartuigen Pakistan	66,23 miljoen
Delen en technologie voor diverse types helikopters VS	50 miljoen
Delen voor patrouillevaartuigen Maleisië	27,49 miljoen
Delen voor militaire transportvliegtuigen VK	27,24 miljoen
Delen voor diverse vliegtuig- en helikoptermotoren VS	27 miljoen
Delen voor Tiger en NH90 helikopters en A400M vrachtvliegtuigen EU/NAVO+	25 miljoen
Diverse delen voor marineschepen Indonesië	22,5 miljoen
Delen voor F-16 gevechtsvliegtuigen en diverse helikopters EU/NAVO+	20 miljoen
Technologie voor het produceren van ballistische platen Duitsland	20 miljoen
Delen voor radar- en C3-systemen Zuid-Korea	20 miljoen
Radar- en detectiesystemen EU/NAVO+	20 miljoen

Mensenrechten

De afgelopen jaren is het Nederlands wapenexportbeleid op aantal bestemmingen aangescherpt. Het is te hopen dat de nieuwe regering dit beleid voortzet. Het aantal afwijzingen van vergunningaanvragen in 2017 bedroeg 15 en daarnaast zullen sommige exportplannen al in een pre-vergunningfase zijn afgeblazen na informeel overleg met het ministerie. Toch zijn zonder problemen ook wapenexportvergunningen afgegeven voor landen die bekend staan om mensenrechtenschendingen en repressie, en naar autoritaire regimes. In 2017 stonden bijvoorbeeld Algerije, Colombia, Egypte, Indonesië, Maleisië, Pakistan, Thailand, Turkije en Turkmenistan op de klantenlijst voor Nederlandse wapens. Dit komt door de beperkte invulling die wordt gegeven aan criterium 2 in het EUGS dat dit soort export moet voorkomen.

Volgens criterium 2 EUGS moeten lidstaten de houding van de beoogde klant meewegen “*ten opzichte van belangrijke, in internationale mensenrechteninstrumenten vastgelegde beginselen. Lidstaten a) weigeren een uitvoervergunning wanneer er een duidelijk risico bestaat dat uit te voeren militaire goederen of technologie gebruikt worden voor binnenlandse onderdrukking;*

b) gaan zeer zorgvuldig te werk wanneer zij per geval en rekening houdend met de aard van de militaire goederen of technologie, vergunningen afgeven voor landen waar door de ter zake bevoegde instanties van de Verenigde Naties, de Europese Unie of de Raad van Europa ernstige schendingen van de mensenrechten zijn geconstateerd.”

Meestal is moeilijk van tevoren in te schatten hoe groot het risico is op binnenlandse repressie. Naar mening van Stop Wapenhandel zou daarom het voorzorgsprincipe moeten gelden; bij een mogelijk risico moet niet geleverd worden.

Geweigerde vergunningen op basis van criterium 2 EUGS ³		
Jaar	Aantal	Landen van bestemming
2008	8	Algerije, India, Israël (4), Pakistan (2)
2009	7	Ecuador, Filipijnen, Israël (3), Rusland, Vietnam
2010	8	Ecuador (2), Israël (4), Thailand (2)
2011	6	Filipijnen, Honduras, Israël (4)
2012	7	Israël (3), Myanmar, Rusland, Thailand, Vietnam
2013	3	Egypte, Saoedi-Arabië (2)
2014	1	Rusland
2015	9	Qatar (2), Saoedi-Arabië (3), VAE (3), Venezuela
2016	18	Azerbeidzjan, Egypte (3), Pakistan (2), Qatar, Saoedi-Arabië (3), Thailand, VAE (7)
2017	8	Bahrein, Pakistan, Saoedi-Arabië (2), VAE (3), Vietnam
Bron: Jaarrapportages wapenexportbeleid		

Hoewel de regering bij monde van minister Blok laat weten dat “wapenexportbeleid er niet is om een signaal af te geven”⁴ is natuurlijk onontkoombaar dat dit precies is wat gebeurt. Wapenleveranties versterken de positie van regimes en de krijgsmachten van regimes die men niet moet willen steunen. De toepassing van criterium 2 kan verbeterd worden door te besluiten geen wapens te leveren aan regimes die de mensenrechten schenden, zeker niet als de krijgsmacht daarbij betrokken is.

Positief is dat criterium 2 door Nederland de laatste jaren weer vaker wordt aangevoerd voor het afwijzen van een vergunningaanvraag. Het gaat dan vooral om betrokkenheid van landen bij schendingen van internationaal humanitair recht in oorlogssituaties (Saoedi-Arabië, VAE, Egypte en Qatar met betrekking tot Jemen) en zelden om binnenlandse mensenrechtenschendingen.

Vergunningplichtig of niet?

Er zijn goederen, die ondanks hun (beoogde) militaire gebruik buiten de wapenexportcriteria vallen en waarvoor bedrijven geen wapenexportvergunning hoeven aan te vragen. Soms is overduidelijk dat een niet-vergunningplichtige export toch een wapenexport is, zoals de inmiddels in de Kamer veelbesproken levering van SOTAS communicatieapparatuur van Thales Nederland voor tanks die de VS aan Saoedi-Arabië leveren. Ondanks de overduidelijk militaire toepassing houdt Thales vol dat het om een civiel product gaat, hoewel het bedrijf ook zijn marketing van SOTAS expliciet op krijgsmachten richt⁵. Het bedrijf is niet bereid zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen. Ook bij de regering lijkt geen bereidheid deze levering tegen te houden. SOTAS wordt gebruikt voor communicatie in tanks. Het Saoedische leger gebruikt tanks in Jemen en heeft tijdens de Arabische Lente tanks ingezet in Bahrein.

³ Vaak wordt een vergunning afgewezen op basis van meerdere criteria van het Gemeenschappelijk Standpunt

⁴ 11 dec. 2017 - Nr. 292 Lijst van vragen en antwoorden betreffende afgifte vergunning voor export militair materieel naar Jordanië (Kamerstuk 22 054, nr. 291).

⁵ https://www.thalesgroup.com/sites/default/files/database/d7/asset/document/fol_0260_05_12_sotas.pdf

Vaak op het randje van vergunningplicht zijn leveringen van kleine schepen van scheepswerf Damen. Damen levert veel aan grensbewakingsautoriteiten rond de Middellandse Zee, in 2017 onder meer aan Marokko en Turkije.⁶ Daarnaast bouwde Damen op haar Roemeense werf aan vier patrouilleschepen voor Tunesië, waarvan de eerste twee in maart en juni 2018 werden overgedragen.⁷ Als er geen sprake is van 'militaire kenmerken' zoals vastgelegd in de gemeenschappelijke EU lijst van militaire goederen⁸ mogen deze schepen zonder vergunning worden geleverd.

Begin dit jaar kwam een oudere levering van patrouillevaartuigen aan de Libische kustwacht in het nieuws, toen bekend werd dat deze kustwacht vluchtelingenbootjes en reddingsschepen van NGO's aanvalt. Het is twijfelachtig of Damen deze schepen zonder vergunning had mogen leveren, gezien de aanwezigheid van bevestigingspunten voor wapens.⁹

Damen bouwt ook twee patrouilleschepen voor het Nigeriaanse Homeland Integrated Offshore Services. Homeland is een private beveiliging met een eigen vloot die in samenwerking met de Nigeriaanse marine offshore gas- en olie-activiteiten beveiligd. De patrouilleschepen worden onbewapend geleverd voor een bewapende bemanning. Omdat er sprake is van een bepantserde stuurhut zou het ontwerp formeel vergunningplichtig moeten zijn¹⁰. Homeland kocht al eerder twee van zulke schepen, voor de eerste is een wapenexportvergunning aangevraagd – en verstrekt – voor de tweede, derde en vierde niet meer. De vierde is onlangs geleverd en twee nieuwe schepen zijn alweer besteld.

Dual-use wetgeving herzien

Ook voor zogenaamde dual-use goederen, die zowel civiel als militair gebruikt kunnen worden, is een exportvergunning verplicht. Een door Nederland gesteund voorstel van de Europese Commissie om exportcontrole op cybersurveillanceapparatuur en -technologie te verbeteren werd in januari door het Europees Parlement goedgekeurd, maar wordt nu vertraagd door een tegenvoorstel van negen landen onder leiding van Zweden, die menen dat exportcontrole technologische ontwikkeling vertraagt.¹¹ Het huidige voorstel, een reactie op repressief IT-gebruik tijdens de Arabische Lente, dreigt hierdoor te sneuvelen.

Nederlandse bedrijven zijn zeer actief op de groeiende internationale markt voor informatiebeveiliging. Net als in voorgaande jaren werden hiervoor veel dual-use exportvergunningen afgegeven. In sommige gevallen roept dat vragen op over veiligheid van burgers. Bangladesh wordt zowel door Amnesty in zijn jaarrapport 2017-2018 als door Human Right Watch in zijn World Report 2018 genoemd wegens intimidatie van mensenrechtenactivisten en journalisten, verdwijningen, martelingen en buitenrechtelijke executies door veiligheidstroepen. Toch kreeg een Nederlands bedrijf vergunning voor export naar Bangladesh van apparatuur voor interceptie of storing van mobiele communicatiesystemen voor opsporing ter waarde van 89.000 euro.

⁶ Damen, Turkish Coast Guard Command takes delivery of first two (of six) Damen Search and Rescue Vessels, press release, 6 July 2017; <https://www.naval-technology.com/projects/damen-interceptor-1503/>

⁷ Jaime Karreman, Damen bouwt marineschepen voor Tunesië, [Marineschepen.nl](http://marineschepen.nl), 2 februari 2017; Mrityunjy Mazumdar, Tunisian Navy commissions latest Damen OPV and locally built patrol boat, Jane's Navy International, 5 July 2018

⁸ EU PB C98/1 van 15.3.2018

⁹ <https://dutcharms.nl/news/6iNHa3IXVKm4AWaScqQsaQ>

¹⁰ http://www.defenceweb.co.za/index.php?option=com_content&view=article&id=50368:nigerias-homeland-receives-fourth-damen-patrol-vessel&catid=51:Sea&Itemid=106

¹¹ <https://www.euractiv.com/section/cybersecurity/news/nine-countries-unite-against-eu-export-controls-on-surveillance-software/>

Over Kenia meldt Amnesty excessief politiegeweld, met name rond verkiezingen. Human Rights Watch meldt ernstige mensenrechtenschendingen, verdwijningen en buitenrechtelijke executies door veiligheidstroepen. Toch kreeg een Nederlands bedrijf een dual-use exportvergunning voor apparatuur voor interceptie of storing van mobiele communicatiesystemen voor opsparing ter waarde van 1,1 miljoen euro.

Grote speler op doorvoer

Volgens het Zweeds onderzoeksinstituut SIPRI staat Nederland gemiddeld op de tiende plaats en in 2017 zelfs op de zevende plaats van wapenexporterende landen. Hierover werden in 2017 Kamervragen gesteld. Volgens minister Kaag komt dat mede omdat SIPRI geen kleine wapens en munitie meetelt, waardoor sommige landen ten onrechte lager uitkomen dan Nederland, dat deze niet exporteert.¹² Nederland heeft geen productie van handvuurwapens en vernietigt afgeschreven handvuurwapens van krijgsmacht en politie.

's Werelds grootste wapenexporterende landen						
	2008-2017		2013-2017		2017	
1	Verenigde Staten	90.074	Verenigde Staten	50.062	Verenigde Staten	12.394
2	Rusland	65.865	Rusland	31.722	Rusland	6.148
3	Duitsland	18.293	Frankrijk	9.706	Frankrijk	2.162
4	Frankrijk	17.332	Duitsland	8.469	Duitsland	1.653
5	China	14.343	China	8.312	Israël	1.263
6	Verenigd Koninkrijk	12.044	Verenigd Koninkrijk	6.952	Verenigd Koninkrijk	1.214
7	Spanje	8.052	Spanje	4.262	Nederland	1.167
8	Israël	6.993	Israël	4.248	China	1.131
9	Italië	6.754	Italië	3.590	Spanje	814
10	Nederland	5.822	Nederland	3.101	Italië	660
11	Oekraïne	5.818	Oekraïne	2.481	Zuid-Korea	587
12	Zweden	3.940	Zuid-Korea	1.784	Turkije	244
13	Zuid-Korea	2.863	Zwitserland	1.322	Oekraïne	240
14	Zwitserland	2.803	Zweden	1.256	Zwitserland	186
15	Canada	2.424	Turkije	1.164	Noorwegen	134
Totaal alle landen		277988	145.623		31.106	

Bron: SIPRI Arms Transfers database; getallen betreffen geen exportwaarden, maar SIPRI's 'Trend Indicator Value', die uit gaat van de relatieve waarde van de geleverde wapens

Daarop valt af te dingen dat SIPRI ook doorvoer van wapens en munitie niet meetelt. En juist bij doorvoer is de Nederlandse rol aanzienlijk, met de mainports Schiphol en Rotterdam. Zo zijn vanuit Tsjechië in de periode 2008-2017 via Rotterdam grote hoeveelheden munitie(onderdelen) verscheept naar controversiële bestemmingen als China, Saoedi-Arabië, Thailand en Jordanië. Het ging onder meer om in totaal ruim 112 miljoen stuks munitie/patronen.

¹² Reactie op verzoek commissie over een appreciatie van het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)-rapport "Trends in international arms transfers, 2017" Kamerstuk 22054-295, 23 april 2018

Doorvoer munitie en kleine wapens uit Tsjechië via Rotterdam (min 10000 stuks) – 2008-2017 naar niet NAVO/EU+-landen			
Jaar	Aantal meldingen/ vergunningen	Omschrijving	Land van bestemming
2008	2	444000 ontstekers en 511000 patronen (9 mm)	Maleisië
	1	1437400 patronen (diverse kalibers)	Peru
	1	20000 kogelgeweren (kaliber 7,62 mm)	Sri Lanka
	2	1001975 patronen (diverse kalibers)	Thailand
2009	1	1500000 patronen (9 mm)	Ecuador
	1	400000 patronen (7,65 mm)	Kameroen
	2	1013600 patronen (diverse kalibers) en 6996000 slaghoedjes	Maleisië
	2	52000 patronen (diverse kalibers) en 1850000 hulzen (diverse kalibers)	Thailand
	1	3000100 patronen (diverse kalibers)	VAE
2011	1	205250 patronen (diverse kalibers)	China
	1	280000 patronen (diverse kalibers)	Panama
2012	1	1200000 patronen (7,62x39 mm)	Jordanië
2015	3	130000 stuks munitie (diverse kalibers)	Sri Lanka
2016	6	999000 kogelpatronen (diverse kalibers)	Chili
	2	4184000 stuks munitie (diverse kalibers) en 1000000 slaghoedjes	Nicaragua
	3	94829000 stuks munitie (diverse kalibers)	Saoedi-Arabië
2017	1	75000 kogelpatronen (5,56 mm)	El Salvador
	1	1200000 kogelpatronen (9 mm)	Togo

In 2017 gingen 1,2 miljoen Tsjechische kogelpatronen via Rotterdam naar Togo en 75000 naar El Salvador. Naar Togo werden daarnaast nog 1,2 miljoen stuks munitie (9x19 mm) uit Turkije doorgevoerd. Beide landen liggen regelmatig onder vuur wegens mensenrechtenschendingen door politie en veiligheidstroepen. Bovendien kent El Salvador zoveel geweld tegen vrouwen dat het voor hen één van de gevaarlijkste landen ter wereld is.¹³

Over Togo meldt het Amnesty jaarrapport 2017 dat de veiligheidstroepen en het leger met bruto en soms dodelijk geweld optreden tegen oppositie en journalisten. Vooral tijdens demonstraties van de oppositie tegen president Gnassingbé¹⁴, die tienduizenden mensen op de been brachten. De regering beantwoorde deze met geweld, arrestaties en het afsluiten van internet. Zestien mensen kwamen om.¹⁵ Desondanks wordt op 1 december, midden in deze gewelddadige periode, de doorvoer van Tsjechische kogelpatronen ongehinderd toegelaten. Ook in 2017 gingen, wederom via Rotterdam, 2 miljoen hulzen en 2 miljoen kogelpunten uit Denemarken naar Indonesië, en 400.000 patronen en 20.000 hulzen uit Italië naar Chili. Zowel Indonesië als Chili ligt regelmatig onder vuur wegens excessief binnenlands geweldgebruik

¹³ Amnesty International, Report 2017/2018: the state of the world's human rights, 2018

¹⁴ Daaf Borren, Wankelt na Mugabe ook Togolese president Fauré Gnassingbé?, MO*, 12 december 2017

¹⁵ The Independent (Uganda), Embattled Togo leader breaks silence in New Year address, 5 January 2018

door politie en veiligheidstroepen.¹⁶ Voor één doorvoer van munitie uit Italië naar Chili legde de douane wel een vergunningplicht op, onduidelijk is waarom.

Voor het overige betroffen de meeste doorvoermeldingen in 2017, net als in voorgaande jaren, één of enkele stuks handvuurwapens en/of bijbehorende munitie voor jachtdoeleinden.

Goede klant Jordanië

Jordanië lijkt een baken van stabiliteit, maar kent een van de hoogste werkloosheidspercentages uit de Arabische wereld en een toenemende ongelijkheid. In juni dit jaar werd massaal gestaakt tegen prijsverhoging voor brandstof en elektriciteit en tegen hogere BTW. Jordanië heeft grote schulden, mede als gevolg van hoge militaire uitgaven in het verleden. Het IMF legt het land bezuinigingen op¹⁷ maar deze betreffen niet de militaire uitgaven; daar mag het fonds volgens eigen regels geen beperkingen aan stellen. Het IMF wil zich niet mengen in nationale veiligheid. Officieel geeft Jordanië 4,65% van zijn BNP uit aan de krijgsmacht¹⁸, maar niet alle militaire uitgaven worden vermeld in het defensiebudget. Het land doet mee in de oorlog in Jemen.

Nederlands afgestoten materieel verkocht aan Jordanië		
Jaar	Omschrijving	Waarde
2013	Vizierkijkers voor pantservoertuigen	€ 21.216
2013	Munitie, kaliber 25 mm	€ 927.920
2013	YPR pantservoertuigen met boordwapens	€ 6.429.500
2014	Pantserplaten	€ 1.000
2014	Luchtafweerkanon en kogelweren (onklaar)	€ 50.000
2014	Munitie, kaliber 25 mm	€ 10.000
2014	Pantservoertuigen	€ 5.240.000
2015	Vrachtwagens en delen voor pantservoertuigen	€ 4.766.800
2015	Lucht-grondraketten met toebehoren	€ 4.750.000
2015	Gepantserd voertuig, type Ford M8 (museumstuk)	€ 69.690
2015	Pantserplaten geschikt voor militair gebruik	€ 25.000
2016	Reservedelen YPR pantservoertuigen	€ 998.591
2016	Militaire trucks en shelters	€ 1.572.500
2016	Cheetah PRTL voertuigen (luchtafweer)	€ 6.635.000
2016	Platen voor ballistische bescherming	€ 25.000
2017	Delen voor simulatiesystemen	€ 164.980
2017	F-16 gevechtsvliegtuigen	€ 76.460.000

¹⁶ Amnesty International, Report 2017/2018: the state of the world's human rights, 2018

¹⁷ <https://www.merip.org/mero/mero062118>

¹⁸ <https://www.businessinsider.nl/12-countries-highest-military-budgets-percentage-of-gdp-2017-7/?international=true&r=UK>

In Jordanië is 1 op de 10 inwoners vluchteling. Er wonen al decennia Palestijnse vluchtelingen en sinds de Amerikaanse aanval op Irak in 2003 ook veel Irakezen. Recent kwamen nog eens 1,4 miljoen Syrische oorlogsvluchtelingen bij. Volgens minister Kaag van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (BHOS) is het land daar eigenlijk te klein voor. "De regering kampt met economische spanningen en demonstraties". Toch is Jordanië voor BHOS een van de nieuwe focuslanden in de ring rond Europa, die irreguliere migranten moeten tegengehouden. Het Nederlands focusbeleid is "een combinatie van humanitaire hulp en opvang in de regio, maar ook aan versterking van de economische situatie die meer groei en banen moet opleveren." ¹⁹

Nederland heeft aan Jordanië een goede klant voor wapens die door onze krijgsmacht zijn afgestoten. Jordanië kocht onder meer F-16 gevechtsvliegtuigen. Jordanië gebruikt F-16's in de Jemen-oorlog²⁰, maar de regering zegt schriftelijke garanties te hebben dat dit niet zal gebeuren met door Nederland geleverde toestellen. Dat valt natuurlijk dit niet te controleren valt en het maakt uiteindelijk ook niet uit welke van de beschikbare toestellen precies wordt gebruikt. Hoe meer F-16's, hoe makkelijker de Jordaanse luchtmacht ze kan inzetten.

Turkije, bondgenoot met bijmaak

Turkije was ook in 2017 een belangrijke klant voor de Nederlandse wapenindustrie. Deze export van wapens en onderdelen legitimeert een bewind dat inmiddels meer journalisten gevangen heeft gezet dan welk land ter wereld ook²¹. Waaronder de hoofdredacteur van de liberale krant *Cumhurriyet* wegens publicaties over Turkse wapenleveranties aan Syrische milities. Bovendien zet Turkije keer op keer zware wapens in tegen de eigen en Syrische Koerdische bevolking.

Turkije werkt hard aan de opbouw van een eigen wapenindustrie met gebruik van westerse kennis en onderdelen.²² Sinds eind vorig jaar vallen militaire aankopen en de belangrijkste Turkse wapenbedrijven onder direct gezag van de president.

Wapenleveranties aan Turkije werden in 2017 in de Tweede Kamer verschillende malen aan de orde gesteld, met name door de SP. Voorstellen voor een wapenembargo tegen deze NAVO-bondgenoot Turkije werden meermaals afgewezen door regering en Kamer. Mede omdat daar naar verluidt geen brede EU-steun voor bestaat.²³ Wel werden vergunningaanvragen extra kritisch getoetst en zijn een aantal vergunningaanvragen afgewezen wegens risico op inzet in het interne conflict in Zuidoost-Turkije.²⁴

Veel wapenexportvergunningen zijn afgegeven voor marinegerelateerde technologie. Daarnaast exporteerde Nederland onder meer onderdelen voor B-200 Beechcraft vliegtuigen, voor UH-1H helikopters en voor de eerste Turkish Aerospace Industries T-625 transporthelikopters. Verder technologie voor vliegtuigen, batterijen voor middellange-afstandsraketten, optische vizieren en tankwielen voor terreinvoertuigen (ATV's).

Het is cynisch dat gewelddadig Turks optreden tegen de Syrische Koerden die met het Westen

¹⁹ <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2238888-minister-kaag-over-opvang-in-de-regio-die-landen-kunnen-het-niet-alleen.html>

²⁰ Marco Dijkshoorn en Patrick Roegies, 'Royal Jordanian Air Force: fit for fight', <http://aviationphotodigest.com/royal-jordanian-air-force/>; en Yemeni forces target Jordanian F-16 fighter jet over Saudi Arabia Parstoday 24/02/2017 http://parstoday.com/en/news/middle_east-i46350-yemeni_forces_target_jordanian_f_16_fighter_jet_over_saudi_arabia

²¹ <https://cpj.org/reports/2017/12/journalists-prison-jail-record-number-turkey-china-egypt.php>

²² Benjamin Baars, Nederlandse wapens en Turks militair optreden, Stop Wapenhandel, februari 2017

²³ Antwoorden van de Ministers van Buitenlandse Zaken en voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking op vragen van het lid Sjoerdsma (D66) over het bericht dat Berlijn zeer terughoudend is geworden met wapenexport naar Turkije, BZDOC-842019651-26, 6 april 2017

²⁴ <https://www.defensenews.com/industry/techwatch/2018/02/07/turkey-may-create-a-golden-cage-its-version-of-israels-iron-dome/>

strijd voerden tegen IS niet tot beperking van wapenexport heeft geleid, terwijl het Turkse voornemen om Russische S-400 raketsystemen te kopen tot roep om sancties leidt in het Amerikaanse Congres, zelfs tot roep om het stopzetten van F-35 leveringen. In augustus 2018 besloot het Congres deze leveringen voorlopig op te schorten. Dit roept de vraag op hoe Nederlandse leveringen van F35-onderdelen naar Turkije zich hiertoe verhouden.²⁵ In Izmir bevindt zich een vestiging van Fokker Elmo waar onderdelen voor de F-35 worden gemaakt.

Global Supply Chain
+

F-35 Production Industrial Participation opportunities for Turkish companies are expected to reach more than \$12 billion.

Manufacturing F-35 production airframe structure and assemblies, production landing gear components and over 300 F135 production engine parts to include titanium integrated blade rotors.

Developing manufacturing approaches for advanced optical components, which are part of the F-35 Electro Optical Targeting System. They are also working with Northrup Grumman on the F-35 CNI Avionic Interface Controller and will initiate full scale production activities in the near term.

Currently is the sole source supplier for two major F-35 components – missile remote interface unit and the panoramic cockpit display.

Manufacturing 40% of the F-35 Electrical Wiring & Interconnection System (EWIS) and will also deliver and support TAI with all center section wiring systems. Fokker Elmo is also developing the EWIS for the F135 engine, for which a major share is produced in Fokker Elmo Turkey in Izmir.

Havelsan has been instrumental as the Turkish lead for developing the construct of the future Turkish F-35 Integrated Pilot and Maintenance Training Center (ITC) and associated training systems in Turkey.

TAI has been strategically supporting the F-35 Program since 2008. The company currently supplies production hardware that goes into every F-35 production aircraft. In conjunction with Northrup Grumman, TAI manufactures and assembles the center fuselages, produces composite skins and weapon bay doors, and manufactures fiber placement composite air inlet ducts. Additionally, TAI is strategically manufacturing 45 percent of the F-35's including Air-to-Ground pylons and adapters which is Alternate Mission Equipment (AME).

In conjunction with Turkish Aerospace Industries, they manufacture and produce F-35 airframe structures and assemblies. Kale Aero also supports Heroux Devtek as the sole source supplier for all three variants landing gear uplock assemblies. Additionally, Kale Aerospace has also established a joint venture in Izmir with Pratt & Whitney and is manufacturing production hardware for the F135 engine.

ROKETSAN and Tubitak-SAGE are the Turkish joint leadership team who strategically manage the development, integration, and production of the advanced precision-guided Stand-off Missile (SOM-3) which will be carried internally on the 5th Generation F-35 aircraft. Additionally, Lockheed Martin Missiles and Fire Control has partnered with Roketsan, through a teaming agreement, to jointly develop, produce, market and sell the advanced, precision guided Stand Off Missile – Joint Strike Fighter (SOM-3).

Componenten gaan de wereld over

Alleen de grootste geïndustrialiseerde landen zijn in staat om complete wapensystemen zelf te bouwen. Kleinere landen als Nederland produceren meestal subsystemen en componenten. Nederland heeft een sterk ontwikkeld beleid om in ruil voor de aanschaf van grote wapens in het buitenland industriële orders te bedingen. In het verleden werd dit compensatie- of compensatiebeleid genoemd. Tegenwoordig wordt het industriële participatie genoemd.

Bijna de helft van de ongeveer 1.300 militaire exportvergunningen van 2017 heeft betrekking op componenten. Vaak is de waarde van een individuele licentie niet zo hoog, maar samen vertegenwoordigen ze een aanzienlijke waarde. De acht grootste licenties voor onderdelen in 2017 hebben een waarde van € 200 miljoen. Van die licenties zijn er veel voor marinesystemen van Thales Nederland. Alleen al in 2017 omvat de lijst met bestemmingen van Thales radar of commando- en controleapparatuur Algerije, Argentinië, Bahrein, Bangladesh, Brunei, Canada, Colombia, Egypte, Frankrijk, India, Indonesië, Japan, Maleisië, Oman, Pakistan, Polen, Qatar, Singapore, Zuid-Korea, Taiwan, Thailand, Turkije, Turkmenistan, Verenigde Arabische Emiraten en de VS.

Over exportvergunningen voor componenten wordt onduidelijk gerapporteerd. Informatie over de export loopt uiteen van non-informatie als 'globale vergunning' tot het zeer algemene 'onderdelen voor vliegtuigen'. Dat laatste kan maar zo voor Eurofighters zijn die aan Saudi-

²⁵ Martin Broek, F-35, Turkey and the EU Common Position, May 2018: <http://www.stopwapenhandel.org/node/2163>

Arabië worden verkocht. Rondzoekradar is iets anders dan radar voor vuurleiding. En kleine patrouilleschepen zonder wapenophanging is een ander soort export dan een patrouillevaartuig met automatisch geweren. Rapportage van de export van componenten zou op zijn minst inzicht moeten geven voor welke specifieke wapensystemen de componenten worden verkocht.

Ook is er gebrek aan details over de bestemming, bijvoorbeeld bij de brede categorie 'EU / NAVO+'. NAVO+ -landen buiten de EU volgen lang niet allemaal het EUGS. Een buitenlands wapenbedrijf dat Nederlandse militaire componenten assembleert tot een groter wapensysteem kan dan ongecontroleerd exporteren naar gevoelige bestemmingen. Dat geldt bijvoorbeeld voor Amerikaanse F-16 export met Nederlandse componenten. Voor de VS is wapenuitvoerbeleid Amerikaans beleid - onder president Trump meer dan ooit - gedreven door Amerikaanse belangen. Hetzelfde zal gaan gelden voor F-35 componenten van Nederlandse makelij. De Nederlandse overheid geeft een overzicht van landen die F-35 componenten ontvangen onder een Algemene Vergunning (zie tabel 2), maar het is niet duidelijk wie de eindgebruiker zal zijn. Nederland zou niet alleen over de verkoop moeten onderhandelen, maar ook over toegang tot informatie over de uiteindelijke bestemming van wapensystemen met Nederlandse componenten. Het maakt een enorm verschil of deze bestemming België of Bahrein is.

Exportvergunningen voor componenten in 2017 (vanaf € 20 miljoen)			
Omschrijving	Bestemmingsland	Eindbestemmingsland	Waarde (€)
Delen voor diverse gevechtsvliegtuigen en helikopters	EU/NATO+	EU/NATO+	30.000.000
Delen voor militaire transportvliegtuigen	VK	VK	27.240.000
Delen voor transportvliegtuigen	TURKIJE	VK	27.240.000
Delen voor diverse gevechtsvliegtuig- en helikoptermotoren	VS	VS	27.000.000
Deelen voor Tiger en NH90 helikopters en A400M transportvliegtuigen	EU/NATO+	EU/NATO+	25.000.000
Delen voor luchtraketten en vliegtuigen	VS	VS	22.326.962
Delen voor F-16 gevechtsvliegtuigen en diverse helikopters	EU/NATO+	EU/NATO+	20000000
Delen voor diverse types gevechtsvliegtuigen en -helikopters	EU/NATO+	EU/NATO+	20.000.000
		Totaal	198806962
Bron: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/documenten/rapporten/2016/10/01/overzicht-uitvoer-militaire-goederen			

Onderdelen voor Typhoon-jagers (ook wel EFA / Eurofighter genoemd) worden geassembleerd in vier verschillende landen en geëxporteerd naar de Golfregio, inclusief Saoedi-Arabië. De Saoedi's kopen ook Sea Sparrow-raketten (in de vergunningen ook ESSM of luchtafweerraketten genoemd). Alle ESSM-exporten gaan naar de VS, maar we weten dat ze daar niet blijven.

De reden voor de tijdelijke invoer van Hawk-trainervliegtuigdelen uit de Verenigde Arabische Emiraten naar Nederland en weer terug naar de Emiraten, gerapporteerd in het overzicht van 2017, is onduidelijk. Het is financieel geen belangrijke deal (4 x € 54.000), maar de Golfstaten zijn afhankelijk van trainers voor hun luchtoperaties tegen Jemen. De producent van de Hawk-trainer, British Aerospace Systems (BAES) heeft een reparatie- en revisiefaciliteit in de VAE. Zelfs als de trainers niet direct betrokken zijn bij het conflict, zullen deze vliegtuigen worden gebruikt om de piloten op te leiden die verwoesting veroorzaken in Jemen.

Europese Unie: minder controle en meer geld

De Europese Commissie wil de Europese wapenindustrie versterken, onder meer door het beschikbaar stellen van onderzoekssubsidies. De Nederlandse regering steunt dit beleid. Het doel is enerzijds strategisch – de Commissie treeft een militair Europa na, naast en in samenwerking met de NAVO – en anderzijds economisch – een sterke Europese wapenindustrie moet de exportmogelijkheden vergroten. Voorstellen voor overheveling van wapenexportcontrole naar Brussel passen in dit kader: het leidt niet tot een betere controle maar wel tot een meer Europese markt. Nederland heeft veel midden- en kleinbedrijf dat componenten kan toeleveren aan grote militaire projecten in andere landen, vooral via compensatieopdrachten. Tegelijkertijd wil de regering de concurrentie uit andere Europese landen beperken bij het eigen aankoopbeleid. Hoewel er geen garanties zijn: De Eindhovense VDL Groep en Fokker Technologies verloren recentelijk een order van Defensie aan het Britse bedrijf Marshall Aerospace.²⁶

In het regeerakkoord wordt er expliciet naar verwezen: *“Nederland blijft er in Europees verband op aandringen dat er zoveel mogelijk level playing field gaat ontstaan. Dit schept ruimte voor Europese productie en verkoop en onze innovatieve industrie. Nederland houdt zich daarbij nadrukkelijk het recht voor om bij aanbestedingstrajecten op het gebied van defensie de hiervoor relevante bepaling van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (art. 346) ruimhartig te interpreteren vanuit het perspectief van nationaal veiligheids- en economisch belang.”*²⁷ Met toevoeging van die laatste zin stelt Nederland zich lijnrecht op tegenover de Europese Commissie, die probeert compensatiebeleid te verbieden omdat het verstrend werkt op de vrije EU-wapenmarkt die de Commissie nastreeft.

Om samenwerking tussen Europese wapenbedrijven te stimuleren heeft de Europese Commissie onder meer Algemene Overdrachtsvergunningen in het leven geroepen, een regeling waarbij de individuele exporttoets achterwege blijft. Met algemene overdrachtsvergunningen kunnen bedrijven goederen leveren aan gecertificeerde afnemers, meestal andere bedrijven. Het gaat hierbij vooral om export van componenten. Voorlopig beperkt de afgifte van Algemene Overdrachtsvergunningen in Nederland zich tot de EU+3 (Noorwegen, IJsland, Liechtenstein) en in geval van een Algemene Overdrachtsvergunning voor F-35 productie ook tot de VS en later mogelijk Japan. De regeling laat mogelijkheid tot geografische uitbreiding. De regeling roept vragen op wat betreft toekomstige toepassing: Hoe gaat de vergunningregeling er uit zien voor onderhoudswerkzaamheden bij het Israëliësch bedrijf Elbit dat is gevestigd in Woensdrecht? Gaan er ook voor niet EU+3 landen zoals Israël en Turkije Algemene Vergunningen verstrekt worden? Voorkomen moet worden dat er een glijdende schaal ontstaat waarbij de toets in het kader van het EU Gemeenschappelijk Standpunt wapenexport voor steeds minder gevallen nodig wordt geacht.

²⁶ VDL verliest kort geding over lucratieve defensie-order Financieel Dagblad 5 september 2018

²⁷ <https://www.kabinetsformatie2017.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-vertrouwen-in-de-toekomst>

Recente publicaties van Stop Wapenhandel

- **Expanding the Fortress** – juni 2018 (i.s.m. Transnational Institute)
- **Onderzeeboten, nodig?** – september 2017
- **Nederlandse wapenexport, een kritische analyse** – september 2017
- **LCF-fregatten en het nucleair evenwicht** – september 2017
- **Europees geld voor de wapenindustrie** – mei 2017
- **NAVO en EU grensbewaking op de Middellandse Zee** – mei 2017
- **TU Delft en de wapenindustrie** – mei 2017
- **Nederlandse wapens en Turks militair optreden** – maart 2017
- **Oorlog aan de grenzen (ook in het engels verschenen als Border Wars)** – februari 2017 (i.s.m. Transnational Institute)
- **Combat Proven, Nederlandse militaire relaties met Israël** – juni 2016
- **Wapenexportcontrole in de Oekraïne** – maart 2016
- **Tax evasion and weapon production** – december 2015 (i.s.m. Transnational Institute)
- **Dutch arms used in the Yemen war** – november 2015

Zonder donateurs geen onderzoek

**Steun Stop Wapenhandel met een gift
op rekening NL11 TRIO 0390 4073 80
t.n.v. Stop Wapenhandel, Amsterdam**

**Stop Wapenhandel Anna Spenglerstraat 71 1054 NH Amsterdam
tel/fax 020 6164684 info@stopwapenhandel.org
www.stopwapenhandel.org**